

GRAMATIKA

ASKO ETORRI DIRA ALA ASKO ETORRI DA?

1976-IV-30

Zatarain.

Bere "Sustrai bila" liburuan Alvarez jaunak au dio:

"1.6 - Mugagabe edo indeterminatua noiz erabil.

Ohar bat aurretik.

(Emen nik bi oarpen egingo nituke:

1) "mugagabe" ez utu "indeterminatu" itzaren itzulpen ona danik, "mugagabe" itzez-itz "ilimitado" baita; "indeterminado" ZEIN adierazten eztuana danez'kero' "zeingabe" esatea egokiago litzakela esango nuke;

2) "noiz erabil" dio Alvarez'ek. Itxuraz "noiz erabili bear dan" adierazi nai zuan. Altube'k zionez' aditzari *-i*, *-tu* muturrik kentzea "ezan" eta "edin" aditzekin bakarrik egiten da; esate baterako' etor dedin, ekar dezan, sar dediñ, eska dezan. Beraz "iñoiz etorri izan da, zerbait ekarri edun du, noiz erabili duan, atzo ibilli zan" esan eta idatzi bear dira, aditzari muturrik moztu gabe.).

"Euskeraz, beti ezkerotik, bi taldetan banatu ditu euskaldunak, lumeroeri dagokionez, gauzak eta ideiak: hiztunekiko ezagunak eta mugatuak batetik (ETXEA / ETXEAK); eta hiztunekiko ez-ezagun edo mugagabeak bestetik (ETXE). Horregatik gure deklinabidea: hirukoitza, eta ez bikoitza.

"ETXE" hitza aipatu dugun ezkerro, ekin dizaiogun berari. Lumeroari gagozkiola beti, españolak eta frantsesak bi talde bereizten ditu:

"Batean: CASA (la, una) = MAISON (la, une)

“Bestean: CASAS (las, dos, tres, cien, pocas, muchas, cuántas?) = MAISONS (les, deux, cent, peu de, beaucoup de, combien de?).

“Horregatik, ERDERAZ ESKOLATUAK GARELAKO, euskeraz ere BIKETA HORRI EUSKAL BIKETA BAT AURKITU-NAHI IZATEA. (Euskaldunak ez bait daki artikulua erderaz berex doala; eta euskeraz loturik). Alegia: erdal estrukturari, kopiakeria bat eginez, euskal sasi-estruktura bikoitz bat erantsi nahia. Kalko edo berdinkeria hau, hain zuzen, hizkuntza-estruktura truke bat den aldetik, zuzenki doa euskal gunaren kontra eta gaitzetsi egin behar da.

“Euskerazko lumero-estruktura HIRUKOITZA baita. Oraindik ere gure indeterminatua eta gure plurala berezten ez dakitenek, ez dute ez euskaldun intelektual izenik merezi, eta ez gutxiagorik ere. Zeren-eta gure hizkuntzaz mintzatzen eta idazten egokiro jabetu ez den euskalduna, besterik izan bait diteke apika; baina ez euskaldun intelektuala eta Euskal Herriaren aintzindari kultura-gainean. Hau esan beharrik ba ote dago oraindik?” (Sustrai bila, 40-41 aa).

Asiera orren ondoren’ eziñ ukatuzko egi aundiren batzu espero zitezkean. Eta ona zer dion:

“—Andoniri bi LIBURUAK galdu zaizkio.

“Hitzegiten ari direnek badakite zein diren bi liburu horiek; bestela hau galdetuko lukete: ‘zein bi LIBURU?’

“Baina eman dezagun orain beste hau:

—Andoniri bi LIBURU galdu zaizkio. (Bego horretan oraingoz ‘zaizkio’ hori).

“Hitzegiten ari diranek hau konprenituko dute: *bi* direla galdu diren liburu horiek, baina *zein* liburu ote ditezkean ez dakitela.

“Lehenengo esakuntza, beraz, ‘mugatu-anitza’ dugu (=plurala); eta bigarrenean, BI ALE IZANIK ERE, ‘mugagabe’ (=indeterminatu) bat.

d) Eman dezagun orain:

—Zenbat ADISKIDE ikusi duzu?

Ez dakigu ez nor diren adiskide oriek, ez xehetasunik bat ere. ‘Adiskide’ hitzak, beraz, mugagabe izan behar du.

e) Eman dezagun:

—GUDARI asko hil zen urte hartan.

Berriz ere: 'asko' izanagatik ere, hizketan ari direnek ez dakite uxen nor diren gudari horiek; hitza, hortaz, mugagabe gisa doa: 'gudari', ez 'gudariak'.

Mugagabe edo indeterminatuak, beraz, ez du ezer ikustekorik BAT / ASKO erdal zatiketarekin: erdal biketa hori erauzi egin behar dugu euskeraz. Mugagabe izatea ala ez izatea, beste honi datxeko: EZAGUNA / EZ-EZAGUNA izateari datxeko hain zuzen.

Arreta jarri ezkeror, bestalde, hau erreparatuko dugu: euskerazko indeterminatuari *artikularik eza* dagokiola erderaz." (Sustrai bila, 42-43 aa).

Garbi dago azkenik dion ori orrela eztana: gaztelaniz *voy a casa* esatean guztiek badakie mintzo danaren etxea aipatu dala. Eta euskeraz ere berdiñ: *etxera noa* esaten dudanean' jakiña da *nere etxera* noana. Eta oietan eztago gaztelanizko "artikularik", eta euskerazko "zeindungarririk" ere ez.

"Andoni'ri bi liburu galdu zaizkio" eta erderazko "A Antonio se le han perdido dos libros", "Antoine a perdu deux livres" berdin berdiñak dira auzi oni buruz: zein liburu galdu zaizkion ezta adierazten.

"Andoni'ri bi liburuak galdu zaizkio", "A Antonio se le han perdido los dos libros", "Antoine a perdu les deux livres" gai oni buruz berdin-berdiñak dira: arako bi liburuak, los dos libros de marras, les deux livres en question.

Itxuraz Alvarez'ek beste zerbait eztu ikusi: euskerazko batzutatuko zenbait itz erderaz plural-itxuraz naiz singular-itxuraz erabiltzen dirala, eta euskeraz berriz batzu-itxura naiz bakarr-itxura aditzak ematen diela. Ona adibide batzu:

"¿Qué amigo has visto?" eta "¿qué amigos has visto?" "Quel ami as-tu vu?" "Quels amis as-tu vu?" oietan *visto* eta *vu* batentzat naiz batzuentzat berdin da; euskeraz alderantziz da: "¿Zeiñ adiskide ikusi duk?" eta "¿zeiñ adiskide ikusi dituk?" aditzak adirazten du adiskide bakar bat ala adiskide batzu aipatzen ditugun.

"Ha dicho una palabra" eta "ha dicho muchas palabras"; "il a dit un mot" eta "il a dit beaucoup de mots"; "itz bat esan du" eta "itz asko esan ditu".

Gaztelaniz batzuetan "muchos" ordez "mucho" esaten da; prantzesez "beaucoup" bietara erabiltzen da, eta euskeraz "asko" ere bai. Erderaz izenari -s gibel-letra erantsiz bereizten ditude, guk aditzaren bidez:

"Ha comido mucho pan" eta "ha comido muchos panes"; "il a mangé beaucoup de pain" eta "il a mangé beaucoup de pains" (emen belarriak ezin bereizi dezake); "ogi asko jan du" eta "ogi asko jan ditu".

"Ardo asko edan du" eta "ardo asko edan ditu" bi gauza dirana ikusten eztuanak' euskeraz eztaki ongi.

Aipa dezagun Alvarez beraren adibidea: gudari asko hil zen urte hartan. Au gaztelaniz bitara esan diteke: aquel año murió mucho combatiente, naiz aquel año murieron muchos combatientes. Prantzesez ere berdintsu joka liteke: Ce matin il est mort beaucoup de combatants naiz Beaucoup de combattants sont morts ce matin. Euskeraz ere bai: Urte artan gudari askok il zan, naiz gudari asko il ziran. Euskeraz ezin duguna *asko* itzari batzu-itxura ematea da: *gudari asko il zan* ezta euskera, eta *gudari askok il ziran* ere ez.

Alvarez'ek diona, alegia "biketa hori erauzi egin behar dugu" eta beti *asko da* idatzi' idazle orrek "intelektual" izena sekula-santarako ukatuko baldin badit ere' ezin onets nezake. Arau ori beti erabilliko bagenu' sekulako astakeriak idatzi bearko genituke. Esate baterako:

Atzoko biltzarrera euskaltzaiñ asko etorri zan. Eztago gaizki, baiña "euskaltzaiñ asko etorri ziran" ere ongi dago, nere ustez obeki. Baiña itz egiten duana ere euskaltzaiña eta biltzarrera etorria baldin bada, eta Alvarez'ek nai duan bezala mintzo bada' onako aldrebeskeria esan bearko du: atzo euskaltzaiñ asko etorri nintzan. Eta ori ontzat emango duan euskaldunik eztago. Ori ontzat emango lukenak' besterik gabe' euskaldun eztala adieraziko bailuke.

Itxuraz' gure zeintze-atzizkiak eta erderazko artikulua jakitorriz zer diran eztu ikusi Alvarez jaunak. "Este hombre", "ese hombre", "(a)quel hombre" = "ille homo" = "il uomo" euskerazko *gizon au*, *gizon ori*, *gizon a* dira, loturik *gizonau*, *gizonoi*, *gizona*; prantzesez eta bizkaieraz berdiñ: "*onako gizon au*" = "*cet homme-ci*", "*orako gizon ori*" (prantzesez *ori*'ren ordekorik ezta, eta beste izkuntza askotan ere ez), "*arako gizon a*" = "*cet homme-là*".

Alvarez'ek au dio: "euskerazko indeterminatuari artikulurik eza dagokio erderaz". ¡Noski!: artikulua ortarakoxe baidute, zeinduntzeko (1). Alvarez'ek aipatzen duan bat ikus dezagun: *Nere etxean izan zen, gaztelaniz eta prantzesez estuvo en mi casa eta il fût à ma maison*, beraz artikulurik gabe, baiña beste erdera batzuetan artikuluekin da: "fu stato nella mia casa", "ele foi na minha casa". Ona olerkari portugaldar batek idatzia:

Ai! astros da minha terra

Quem me dera o vosso alvor! (Francisco Gomes d'Amorim, O desterrado)
eta italiar batek:

Questa barca rattoppata

E il mio trono imperial,

La mia culla, la mia bara

Il mio talamo nuzial. (G. Pennacchi, Il marinaio)

Obe dugu, beraz, erderak utzi eta euskaldun jatorren euskera ikastea.

Alvarez'ek beste liburu batean onako au dio:

"Erderakada" esan ohi duguna, estruktura-aldaketa da: geure estruktura alde bat uzten dugu, bitxikeritzat jorik, eta atzerritar estruktura "logikoa" onartzen, bai fonetikan, bai semantikan. Hau guztia, jakina, oharkabean gertatzen da: hizkuntzaren erroa Inkontzientean dago, aurrerago erakutsiko dugunez. Baina oharkabean gertatuagatik eta gertatzeagatik, pentsakera-aldaketa sakon baten zantzua dira. Alegia: atzerritarrek berezten dutena, berezkuntza logiko eta egokitzen hartzen dugu, eta eutsi egiten diogu; atzerritarrek berezten ez dutena, aldiz, bai fonetikan eta bai semantikan (eta honi buruz ari naiz bereziki liburu honetan), "beharrrik gabeko berezkeriatzat" hartu eta bazterrera. Hau gertatzean, beraz, geure etnia-pentsakera berezia galdu, eta hizkuntza berriari lotzen gatazkiola esan daiteke. (Hizkuntza eta pentsakera, 25a).

Ontan Alvarez'ekin zearo batera natorr, eta adibide nabarmen bat aipatu nai dut emen. Idazle zaarrek orrelakoak idatzi zitudela eta besterik gabe' idazle batzu onelakoak idazten asi zaizkigu:

(1) Ageri danez' zeinduna eta zeingabea erderaz ere badira, euskeraz bezalaxe.